

A különböző társadalmi rétegek lokális irodalmunkban

Itt mindjárt meg kell említenünk, hogy az ismertetés, összehasonlítás nagy kárára, nincs egybeillesztett tabellánk a Vajdaságban megjelent magyar könyvek számáról és műfajáról. Úgy hogy a cikkben felvetett dolgok igazolása szerző ismereteire támasztodik, (Talán sokak előtt ismert tények is ezek).

Elöljáróban fontos még megemlíteni azt is, hogy az osztályarcélek itt elmosódottabbak, mint akár a tözsmagyarságnál, akár a többi utódállamokbeli magyarság élesebben elhatárolt osztálytagozódásban. Evégből nehezkesebb is osztálytagozódásunk irodalmi visszatükröződését kimutatni és az osztálykaraktert kellőképpen meghatározni. Mindemellett mekíséreljük vázlatos, általánosító vonásokkal körvonalazni a bizonyos legmagasabb fejlettségi periódusát már túlhaladott s a válság kezdeti stádiumába is belekóstoló vajdasági magyar irodalom osztálytükröződését.

*

Hogy a XVI., XVII., XVIII., század magyar irodalmi vetése tájunkon milyen irodalmi csírákat hajtott napvilágra, nem igen tudunk róla. Lehet hogy nyelvkincsünk fejlődésének más vidékekről származó kutatói kimutatták itt-ott a magyar irodalomnak, ha haloványan pislogó őrüzeit is Bácska-Bánát-Baranyában. A nemzeti kultúra ébresztésének szélesebb hullámverését itten nem lehették. Balassi Bálint csak átporoszálhatott e tájon a „végeket” vívni, nem e vidékekről költött Zrinyi Miklós csáktornyai munkássága jelenti a török alá nem görbeszett déli magyar kultúra lángját jó-ideig. Besenyeiék, Kazinczyék, Csokonaiék s mind a többiek munkálkodása távol esik és érintetlenül hagyja ezt a pusztaságok és mocsarak között tengődő nemzetiségileg legkevertebb vidéket.

Petőfi, Táncsics Mihály kora már közeledik vidékünk kulturális megmozgatásához. De a hatvanhetes kiegyezés után a vasút, a gőzhajó mindent a világvárosi életre ébredő fővárosba hurcolt, buzát, gyapjút és eszes ifjúságot s szellemi életének önálló rőnszanszát a Vajdaság a törzsmagyarságon belül nem élte meg. A nyelvújítástól kezdve az országosan ható szellemi mozgalmak egyike sem találta szülőhelyét a mi vidékünkön. Keserű multú jobbágypuszták ez, kulturálisan is jobbágysorssal a mult századok magyar életében.

Csak a szerb kisebbségnek volt kultúrateremtő ereje e tájon.

A XIX. század legkülönb. délszláv költőit, íróit termelte ki a Vajdaság a szívós, összefogó szerb kisebbség intellektueleiből.

A török pusztítás utáni magyar idetelepülés a legkülönbözőbb vidékek lakosságából verbuválta a magyar falvak, községek lakosságát s így helyel-hellyel a legkülönbözőbb tájszólások váltakoznak, szinte minden magyar vidék nyelvzatát képviselve. S a feudális urak és különböző házbeli magyar uralkodók telepítési politikája miatt — az inkább felvidéki Árpád-korabeli elsődleges, alapvető szláv hatást leszámítva — e vidék nyelvezete, felekezeti és közeleti állapota érezte és fogadta magába legjobban a nagyobb részben szláv és kisebb részben német-sváb idegen hatást.

A Habsburgok németesítő nyomása alól szabaduló magyar közeleti férfiak munkássága nem bizsergette életre az e vidéken legszibbaddabb kulturális nemzeti öntudatot.

A világháborút megelőző idők gyors tőkés fejlődése még önállótlanabbá tette vidékünket. S ha akadtak is a kisigényű vidéken komolyabb célkitűzésű kultúrférfiak, elvesztek a poros-boros vidéki féliglétezésben. A legkevertebb nemzetiségű tanítók itt tanítottak. Az analfabétizmus az előző impérium különböző nemzetiségi országrészeivel összehasonlítva is elég tekintélyes számot képviselt. A „Nyugatnak” alig akadhatott olvasója errefelé, de tömegek falták a pesti „Kis Újság” krajcáros rémhíreit. A hivatalnok-osztály is csak kis részben volt vajdasági származású, jórészt a jelentősebb kultúrfelesleggel rendelkező magyar vidékekről csapódtak le német és cseh kiegészítéssel. Ezen iderajzott hivatalnok s egyéb állami, megyei, városi alkalmazott elemek nagyrészen kíváncsoroltak az impériumváltozást követő első esztendőkhben. Tehát itt maradt a nemzetiségek közé ékelt többszázézes magyar tömeg, javarészében földműves lakosság, csekély részében hivatalnok, szabad foglalkozású intelligencia, kereskedő, iparos és ipari munkás réteg. Történelmi tradíciók nélkül, fejlettebb sajtójú magyar vidékek könyveinek és újságainak szellemi gyarmataként. Az intelligencia vezetésre jogosító haladó szellemét nélkülöző középosztály-töredékkel és kispolgársággal. A szövetkezeti mozgalmat hírből is alig ismerő parasztsággal. Javarészen láncföldhöz, néhány kapa szőlőhöz kisbúvárházhoz láncolt, kispolgármódra élő, féligzsellér proletársággal. A magyar proletárság mozgóbb, ingatlannal ide nem kötött része Jugoszlávia jelentősebb forgalmú épülő, industrializálódó területeire húzódott el, ezzel is szétszórtabbá téve a helybeli magyar sajtó iránt érdeklődők tömegét.

A 18 előtti komolyab irodalmi élet hiánya sokáig dermesztőleg hatott és megerősítette a sokat emlegetett vajdasági „közönyt”.

Ezt a közönyt először az emigráns intellektuelek feszegették fel. A háború utáni gazdasági fellendülés sajtólehetőségeiben mint új csóvát bedobják a polgári ideológia bomlás termékeit. Az aktivizmus, dadaizmus, kubizmus, szürreálizmus különböző elemeinek irodalmi keverésével felkavarják a kultúrátlan emésztés nyugodt gyomrát. Itt-ott leegyszerűsödött formák között az egyetemes ma-

gyarság előtt is értékelhető alkotásokat is olvasók elé visznek. Becsületes pacifizmusuk és multtal való leszámolásuk lírai termékei erőteljes emberszólamok, (Csuka Zoltán, Mikes Flóris, Haraszti Sándor, Tamás István).

Lassan megszólalnak a középosztály konzervatívabbjai is. Egyelőre ezt a puritánul jóllakó, procc és trágyaszagú világot szapulva. (Lásd Milkó Izidor; Spekuláné és társai stb.; Szenteleky Kornél: Úgy fáj az élet, Bácskai éjjel c. vers stb.; Borsódi Lajos, Radó Imre egyes írásai.) Az Ady előtti hivatalosan elfogadott idealizmus képviselői is előjönnek és beleszólnak sokszor támadóan az emigránsok kakofónikus szólamaiba, (Szántó Róbert, Kovács Antal). Az emigránsok egyike-másika megkísérli belekapaszkodni a vajdasági fekete humuszba, (Fekete Lajos).

Dettre János összegező szerkesztésében jelenik meg a vajdasági írók „Antológiája”, a középosztály íróit: modern emigránsokat s halkabb szavú konzervatívabbakat egybegyűjtve.

A középosztály újabb írói közül Börcsök Erzsébet erős, férfias nőiességével tűnt fel, Szirmai Károly a túlintelektualizált középosztálybeliek ideges finomságokba menekülő borzongását adja, fényűző művészettel. Magiszter a történelem egyes jeleneteit freudi értelmezéssel túlszexualizálva rajzolja könyveiben.

Általában a középosztálybeliek írói vannak legszámosabban s a gazdaságilag letöredező, a kisebbségi-sors problematikájához ritkán nyúló középosztály elmosódó figurája a leggyakoribb tényező irodalmunkban. A középosztály írói közül olyik felhagyott a parasztutálattal, sőt a vidéki tunya sorsot vállalta egyik-másik, de életérzésekben nehezen közeledtek az alsóbb néptömegekhez.

A kispolgárság arcélét jelenítő írók későbbben jelentkeznek, de talán mélyebben emberi problémákat vázolnak fel, ha nem is mindig a középosztály íróinak virtuóztatásával rendelkezve. Írásaikban domborodik ki először a sokat emlegetett „couleur locale”. A Vajdaság kiscgazdái fölött élő kispolgári réteg portréi a legértékesebb irodalmi dokumentumok.

Kristály István prózája megdöbbenően tagolt és szinte éneklő költőiséggel előadott faluéletet nyújt a „Tiszamenti májusban”. Gergely Boriska a falusi kispolgári tengődés felszínéletét rajzolja bő elemzéssel és zajos erotikával. Herceg János néhány novellája (pl. Kirándulás a nagyapámmal) különösen az alacsonyabb kispolgári réteg misztikus egyedülvalóságát, sírósan árva sorsát érzékelteti. Markovics Mihály a városi kispolgárság életének szürkességébe világít fájó megértéssel, néha majdnem kegyetlen iróniával.

A parasztság méltó megmutatása még nem készült el. Mert valódi parasztsorsot ismerő, parasztsorsot élő író nem jelentkezett eleddig a Vajdaságban. Hamis félrerajzolt figurák fordulnak többnyire elő. (Lásd Adorján András, Czákó Tibor, Arányi Jenő írásait.) Karlócinak sikerül néha rátapintani a napszámos zsellérsors üterére. (Lásd „Meleg leves” című írását.) Aranyady György hozott lélekzetelállítóan találó bácskai parasztírást az „Ákácok alatt”

című antológiában, bár ez az írás sem készült tiszta osztályértelmezésben. Cziráky Imre újabb írásai közelednek emberibb parasztmegmutatáshoz. Igazi földemberek paraszti osztályszava azonban még nem hallatszott.

A proletárság irodalmi képviselői mutatkoznak meg a legnehezebben. Osztályöntudatuk akadályozza írásaik megjelentetését s a magyar proletárok egész országra szétszórtságai nehezen gyűjthetők különálló közönséggé. Somogyi Pál, Laták István a nevesebbek s még néhány fiatal tollforgató képviseli itt az irodalom nem élesen elhatárolt kereteiben a munkássors szószólóit.

A fentebb felvázolt dolgok nem törekszenek teljességre, az összesek közül fel-feltüntetett nevek sem jelentenek kizárólagos sorrendet, csak a fővonalak megrajzolására törekedtünk.

Az utóbbi időben a lírai termésben aránylagos pangás állott be a lapok irodalmi részein, a tanulmányok viszont megszáporodtak. A regény és egyéb vaskosabb prózai kiadványok megjelenítése is megcsappant a „Jugoszláviai magyar könyvtár” szünetelése óta. Általában a gazdasági válság erősen érezteti hatását, úgy a ritkábban előforduló egyéni könyvkiadásban, mint a lapok megszűkült irodalmi termelésében.

Könyvkiadó hiányában valószínűleg íróasztalok fiókjai mélyén rejtőznek az újabb s legértékesebb írásművek, melyek e vidék történetének s jelenlegi szerepének megértését juttatnák kifejezésre.

Fehér Vince.

Nevelés — Iskoláztatás

Az időszerű kisebbségi problémák között nem lehet eléggé kihangsúlyozni milyen fontos a nevelés és iskoláztatás kérdésének megoldása. Szükségesnek tartjuk akkor, amikor anyanyelvünk és kultúránk létjogosultságáért küzdünk, hogy rávilágítsunk és meg tárgyaljuk azt a kérdést, ahol tulajdonképpen kezdeni kellene munkáinkat.

*

A háború utáni évek változásokat hoztak a nevelésbe, a szülők legnagyobb része kénytelen volt belátni, hogy az elavult nevelési rendszerrel nem sokra mennek a fölvilágosodott és mindenre kész ifjúsággal szemben, mely már 13—14 éves korában átment mindazon a fázison, amelybe a háborúelőtti fiatalság mint kész fiatalember került. Am még ma is ennyi év után, amikor a nevelésnek és az iskoláztatásnak annyi kiváló tanítója van, akad konzervatív szülő aki gyermekét az elavult és ártalmas nevelésben részesíti.

Az első ilyen nevelési hiba az örökös testi fenytés. Következményei messze a jövőbe kihatnak, s már nem egy kiválónak induló karriert tettek tönkre tudatalatti visszaemlékezések.

Többször a szülő akkor fenytíti meg gyermekét, ha az ő föl fogása szerint valami helytelent követett el. A tekintélyben és